

Andrzej Rykała

Wprowadzenie : krajobraz (region) historyczno-polityczny jako obiekt wspólnej refleksji geografów historycznych i politycznych

Studia z Geografii Politycznej i Historycznej 3, 23-26

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wprowadzenie.

Krajobraz (region) historyczno-polityczny jako obiekt wspólnej refleksji geografów historycznych i politycznych

Różna geneza i inne drogi rozwoju geografii politycznej i historycznej nie wykluczały podejmowania przez obie dyscypliny podobnych zagadnień. Razem sięgały po nie już co najmniej od XVIII w., a więc w okresie poszukiwania przez geografę polityczną swojej tożsamości i aspirowania do uzyskania podmiotowości w ramach geografii. Niektóre z tematów, odnoszące się np. do heraldyki lub toponomastyki, były przez geografów politycznych traktowane incydentalnie i marginalnie. Inne w ramach obu dyscyplin podejmowano systematycznie i niemal od zarania ich rozwoju. Takie podejście prezentowano zwłaszcza w odniesieniu do kwestii podziałów terytorialnych – odzwierciedlających się w funkcjonowaniu państw, regionów, granic – które przez historyków (w tym geografów historycznych) określane są jako tzw. krajobrazy historyczno-polityczne. Podstawowa różnica między obiema geografiami w podejściu do tej problematyki tkwiła – czemu dano wyraz w pierwszym tomie „Studiów z Geografii Politycznej i Historycznej” (Rykała 2012) – w przyjętej perspektywie czasowej: historyczna koncentrowała się przede wszystkim na „dawnych podziałach terytorialnych” (stąd adekwatność pojęcia „krajobrazy historyczno-polityczne”), polityczna – na współczesnych. Każda z nich inaczej też traktowała ów przedmiot badawczy: polityczna „obszar określany granicami i odznaczający się pewną organizacją, a więc przede wszystkim państwo” uznawała za zasadniczy, historyczna – jako istotny, choć jeden z wielu (m.in. obok środowiska kulturowego, osadnictwa, sieci komunikacyjnej, historii horyzontów geograficznych, toponomastyki czy kartografii historycznej), kładąc przy tym punkt ciężkości na zrekonstruowanie przeszłości określonych krajobrazów.

Wraz z tworzeniem fundamentów metodologicznych geografii politycznej, przypadającym w swojej zasadniczej fazie na koniec XIX w., jej reprezentanci rozwijali praktykę sięgania do przeszłości w celu interpretacji współczesnych zjawisk, systemów i struktur politycznych. Włączenie w zakres rozważań geograficzno-politycznych „elementu historycznego” było reakcją na wyzwania naukowe, jakich dostarczały wielkie roszady na mapie politycznej świata na przełomie XIX i XX w. Występując w roli ich naocznego świadka, dyscyplina ta nie mogła zamknąć się w wąskiej i szybko dezaktualizującej się formule

teraźniejszości. Cel, jaki sobie stawiała, tj. wyjaśnienie wzajemnych relacji między jednostkami politycznymi a ich fizycznogeograficznym zapleczem, niejako wymagał – warunkowanego bezpośrednio obserwacją – ujmowania kontekstu historycznego. Przekonanie, że „w tym, co jest dzisiaj tkwi to wszystko, co było wczoraj i aby zrozumieć teraźniejszość, trzeba zbadać przeszłość” oraz, że „stosunków występujących współcześnie między społeczeństwami ludzkimi a środowiskiem geograficznym nie można oddzielać od tych, które były w przeszłości” (Arnold 1929, s. 6), trafiało do refleksji naukowej geografów politycznych. Dyscyplina przez nich reprezentowana coraz swobodniej podejmowała analizę terytorialnego formowania się i rozwoju politycznego krajów oraz regionów zarówno w teraźniejszości, jak i w przeszłości. Regiony (krajobrazy) historyczno-polityczne stały się obiektem wspólnych zainteresowań geografii historycznej i geografii politycznej. Dostrzegając te związki, M. Kulesza (2009), historyk i geograf zarazem, skonstatował, że rozwój geografii politycznej po drugiej wojnie światowej, a w szczególności po przełomie lat 90. XX w., zaowocował „wewnętrzną” rozbudową i pojawieniem się nowych pól badawczych, co odbyło się m.in. w wyniku przejścia niektórych z nich od geografii historycznej. Historyk J. Tyszkiewicz (2003) uznał krajobrazy historyczno-polityczne za jedno z głównych pól badawczych geografii historycznej (obok m.in. środowiska naturalnego, tj. pierwotnego, czy środowiska przekształconego). Geograf M. Sobczyński (2008) umieścił natomiast podziały terytorialne – odzwierciedlające się w funkcjonowaniu państw, granic, pograniczy i politycznych struktur wewnątrzpaństwowych – w centrum zainteresowań badawczych geografii politycznej (obok m.in. mniejszości narodowych, etnicznych, językowych i religijnych).

Ze względu na ten obopólny – choć wynikający często z różnego podejścia – namysł geografów historycznych i politycznych nad podziałami terytorialnymi, krajobrazy (regiony) historyczno-polityczne uczyniono tematem trzeciego tomu „Studiów z Geografii Politycznej i Historycznej”. Podobnie jak w dwóch wcześniejszych odsłonach rocznika, przedstawiono w nim rozważania zarówno polskich, jak i zagranicznych badaczy, podejmujących tytułowy problem w różnych – zależnych od reprezentowanej dziedziny nauki (geografii, historii, iberystyki, politologii i internacjologii) – ujęciach. Mimo zastosowania charakterystycznego dla danej specjalności aparatu naukowego, każdemu z autorów można przypisać spojrzenie o właściwościach interdyscyplinarnych. Dwa pierwsze artykuły mają charakter teoretyczny, pozostałe – głównie empiryczny (wyjąwszy opracowanie poświęcone Yves’owi Lacoste’owi, wybitnemu geografowi i geopolitykowi, specjalizującemu się w badaniach nad regionem śródziemnomorskim). Tekst otwierający tom poświęcony jest regionom jako obszarom wyróżnionym wspólną przeszłością (definiowanym przez historię), następujący

po nim – omawia istotę regionu politycznego będącego rezultatem formowania się (poprzez analogię do krajobrazu kulturowego) krajobrazu administracyjnego. Autorzy, którzy zastosowali podejście empiryczne, z jednej strony skoncentrowali się na regionach (krajobrazach) historyczno-politycznych jako obszarach delimitowanych za pomocą granic politycznych – na poziomach zarówno państw, jak i niższych szczebli podziału administracyjnego (artykuły ujmujące problem z tej perspektywy dotyczyły Rumunii, obwodu kaliningradzkiego, Katalonii, a w jakiejś części również Izraela i Żydowskiego Obwodu Autonomicznego). Z drugiej strony do wydzielenia i analizy krajobrazów historycznych (a w pewnym stopniu również politycznych) badacze przyjęli określone kryteria przyrodnicze i kulturowe. Przy stosowaniu tych ostatnich analizowane obszary identyfikowali poprzez pojedyncze i złożone czynniki, głównie religijne oraz etniczne (takie podejście zastosowano wobec Podlasia, Łemkowszczyzny, Ziemi Kłodzkiej, prowincji Syczuan i Qinghai, ale też Republiki Południowej Afryki i *Erec Israel*). Studia empiryczne, przeprowadzone przy wykorzystaniu solidnej bazy źródłowej, pozyskanej podczas badań terenowych, archiwalnych i bibliotecznych, dały również podstawę do pewnych ujęć o charakterze teoretycznym. Doprowadziły one niektórych autorów do refleksji nad kształtowaniem się określonych krajobrazów (regionów) historyczno-politycznych (czy też historyczno-kulturowych) – jako obszarów posiadających wyróżniającą je przeszłość i „zawartość geograficzną” (pewną kombinację środowiskowych, gospodarczych, kulturowych i organizacyjnych właściwości), identyfikowanych zwłaszcza poprzez odrębność etniczną lub religijną.

Otwierający tom artykuł Mariusza Kuleszy stał się zarazem ostatnim w Jego naukowej działalności. Śmierć Autora spowodowała, że nie zdążył on nadać tekstowi finalnej wersji. Ze względu jednak na wysoką wartość merytoryczną opracowania, pragniemy podzielić się nim z Czytelnikami, prezentując w takiej postaci, jaką zostawił Autor...

Andrzej Rykała

Literatura

- Arnold S., 1929, *Geografia historyczna, jej zadania i metody*, Warszawa.
- Kulesza M., 2009, *Uwagi na temat geografii historycznej w Polsce po II wojnie światowej*, [w:] Kulesza M., *Geografia historyczna jako determinanta rozwoju nauk humanistycznych*, Legnica–Łódź, s. 7–26.
- Rykała A., 2012, *Dlaczego razem? Uwagi o relacjach między geograficzno-historyczną i geograficzno-polityczną perspektywą metodologiczną i poznawczą*, „Studia z Geografii Politycznej i Historycznej”, 1: Granice – mniejszości narodowe i religijne – dziedzictwo, s. 13–37.

Sobczyński M., 2008, *Historia geografii politycznej*, [w:] Jackowski A., Liszewski S., Richling A., *Historia geografii polskiej*, Warszawa, s. 219–239.

Tyszkiewicz J., 2003, *Geografia historyczna Polski w średniowieczu. Zbiór studiów*, Warszawa.